

Křišťálová noc v listopadu 1938

V noci z 9. na 10. listopadu 1938 byly v celém Německu zapalovány synagogy, demolovány židovské obchody a zatýkáni či dokonce vražděni Židé. Křišťálová noc získala název podle rozbitých výloh židovských obchodů. Záminkou k rozpoutání násilí se stal atentát na sekretáře německého vyslanectví v Paříži Ernsta vom Ratha, kterého 7. listopadu 1938 dvěma výstřely těžce zranil 17letý Žid Herschel Grünspar. Jeho nejbližší se stali obětí vypovězení polských Židů z Německa do Polska, které bylo německými úřady provedeno na konci října. Jeho rodiče a sestra patřili k tisícům nešťastným Židů, kteří museli v bídnych podmínkách trávit dlouhé týdny na hranicích, když je ani jedna strana nechtěla přijmout. Popudem k činu Herschela Grünspara byla zřejmě snaha pomstít se za osud svých rodičů a upozornit na něj. Grünspar byl okamžitě po svém činu zatčen francouzskými orgány a později předán do Německa, kde se jeho osud ztrácí. Rath bojoval o život a 9. listopadu 1938 odpoledne zemřel. Týž den večer v Mnichově vystoupil Goebbels se zprávou o úmrtí vom Ratha a s plamenným protižidovským projevem vyzývajícím k pomstě. Během pogromu, který probíhal od pozdních hodin 9., během 10. a na některých místech ještě 11. listopadu, byla vypálena převážná část synagog a židovských modliteben, které byly považovány za symbol přítomnosti a úspěchu židovské menšiny v Německu. Byly vypleněny židovské obchody a podniky, jejich zařízení bylo zničeno. Bylo hlášeno zhruba 7500 zdemolovaných židovských obchodů. Přímo při pogromu bylo zabito téměř 100 Židů a zhruba 30 tisíc - většinou majetnějších - jich bylo odvečeno do koncentračních táborů Dachau, Buchenwald a Sachsenhausen. Věcné škody byly vyčísleny na mnoho set milionů říšských marek. Židům bylo přikázáno odstranit způsobené škody a uvést pořádek v ulicích do původního stavu. Zároveň ale byly zabaveny pojistky, na něž měli poškození nárok. Němečtí Židé měli ještě navíc zaplatit Německé říši pokutu za vzniklé škody okolo jedné miliardy říšských marek.

Třetí říše se této noci poprvé vyrovnává se svými největšími nepřáteli – Židy. Historici událost považují za přelomovou – diskriminace Židů se rázem změnila v jejich systematické pronásledování a otevřela cestu k holocaustu. Křišťálovou nocí začíná holocaust, genocida, v níž bude zabito šest milionů lidí.

Tzv. **Křišťálová noc proběhla i v Sudetské župě**, která vznikla z větší části českých pohraničních oblastí připojených k německé Říši po podepsání Mnichovské dohody. „Křišťálová noc“ proběhla v České Lípě, Karlových Varech, Mariánských a Františkových Lázních, Chebu, Mostě, Liberci, Jablonci, Sokolově, Svitavách, Opavě, Tachově a na mnoha dalších místech. V tzv. Sudetech, které po Mnichovské dohodě už šest týdnů patřily německé říši, nacisté vypálili a poškodili přinejmenším 35 synagog.

Křišťálová noc v Tachově

Demonstrace a útoky namířené proti Židům se v Tachově konaly 10. listopadu 1938, kdy byla také zapálena zdejší synagoga, postavená v letech 1911-1912. Podle dochovaných pramenů k požáru přijeli hasiči, příslušníci místního Freikorpsu jim však v hašení zabránili. Budova synagogy vyhořela, zbyly pouze obvodové zdi. Na jejím místě byla později zřízena soukromá zahrada, z vedlejšího domu s kancelářskými prostory židovské obce je obytný dům.

O Tachovské synagoze

9. září 1912 došlo k slavnostnímu zasvěcení nové tachovské synagogy, postavené podle projektu slavného architekta a znalce synagogální architektury prof. Alfreda Grotteho. Impulsem ke stavbě nové synagogy byl rozsáhlý požár Židovské ulice (dnes ul. K. H. Borovského) v roce 1911, při němž byla kromě řady obytných domů zničena i stará synagoga. Ještě v témže roce vypracoval Grotte projekt, v němž nová synagoga nebyla pojata jako samostatná budova, ale jako součást komplexu budov společně s rabínským domem a zahradou. Celý komplex byl vypracován v účelném a zároveň uměleckém architektonickém slohu s reminiscencí na secesi. Stavba včetně projektu trvala necelý rok a 9. září 1912 se v synagoze uskutečnila první slavnostní bohoslužba.

Hlavní sál synagogy měl kapacitu 124 míst a jeho podlaha byla v úrovni terénu. V přízemí se kromě něj nacházela ještě jedna menší modlitebna s kapacitou 25 míst, klubovna sloužící jako schůzovní místnost, šatna a toalety. Synagoga byla orientována na východ, hlavní vchod měla od severu, ze zahrady, a v západní zdi byl zřízen nouzový východ. Stupňovitá ženská galerie v prvním patře poskytovala dobrý výhled na bohoslužbu probíhající v hlavním sále, měla kapacitu 120 míst a byl k ní připojen prostor pro zpěváky s varhanami a vlastní toalety. Na ženskou galerii se vystupovalo po dvou točitých schodištích.

Rabínský dům byl třípodlažní a obsahoval tři byty, z nichž nejprostornější byt patřil rabínovi a nacházel se v prvním patře, a školní třídu. Ta měla okna do ulice i do zahrady a děti se v ní učily hebrejštině a židovskému náboženství. V jedné sklepní místnosti byla projektována mikve, průtočný bazén rituální lázně s čistou vodou, ta však nikdy nebyla realizována.

Zahrada a rabínský dům jsou na svém místě dosud, dochoval se i původní kovový secesní plot s kamennou podezdívkou a vraty. Rabínský dům slouží dnes jako obytná budova. V roce 2014 byl prohlášen za chráněnou kulturní památku. Architekturu domu dodnes zvyrazňuje dvojice strmých trojúhelníkových štítů na východní a severní straně. V interiéru se dochovala většina původních konstrukcí i řada uměleckořemeslných prvků jako zábradlí, okenní a dveřní výplně, dlažba, dřevěné obklady dveří v bývalém bytě rabína. V zahradě, na místě vypálené synagogy, přibližně uprostřed někdejšího hlavního sálu, roste velká hrušeň.

Tachovské Muzeum Českého lesa provedlo v roce 2006 průzkum zahrady, sklepních prostor rabínského domu a dochovaného zbytku podlahy synagogy, na němž později vyrostla garáž s dílnou. Jediný dochovaný umělecký artefakt synagogy – mozaika s motivem stylizované Davidovy hvězdy – byl následně vyzvednut a přenesen do Muzea Českého lesa. Součástí zdejší expozice je i trojrozměrný model synagogy a v infopointu lze shlédnout virtuální prohlídku synagogy.

O architektovi tachovské synagogy

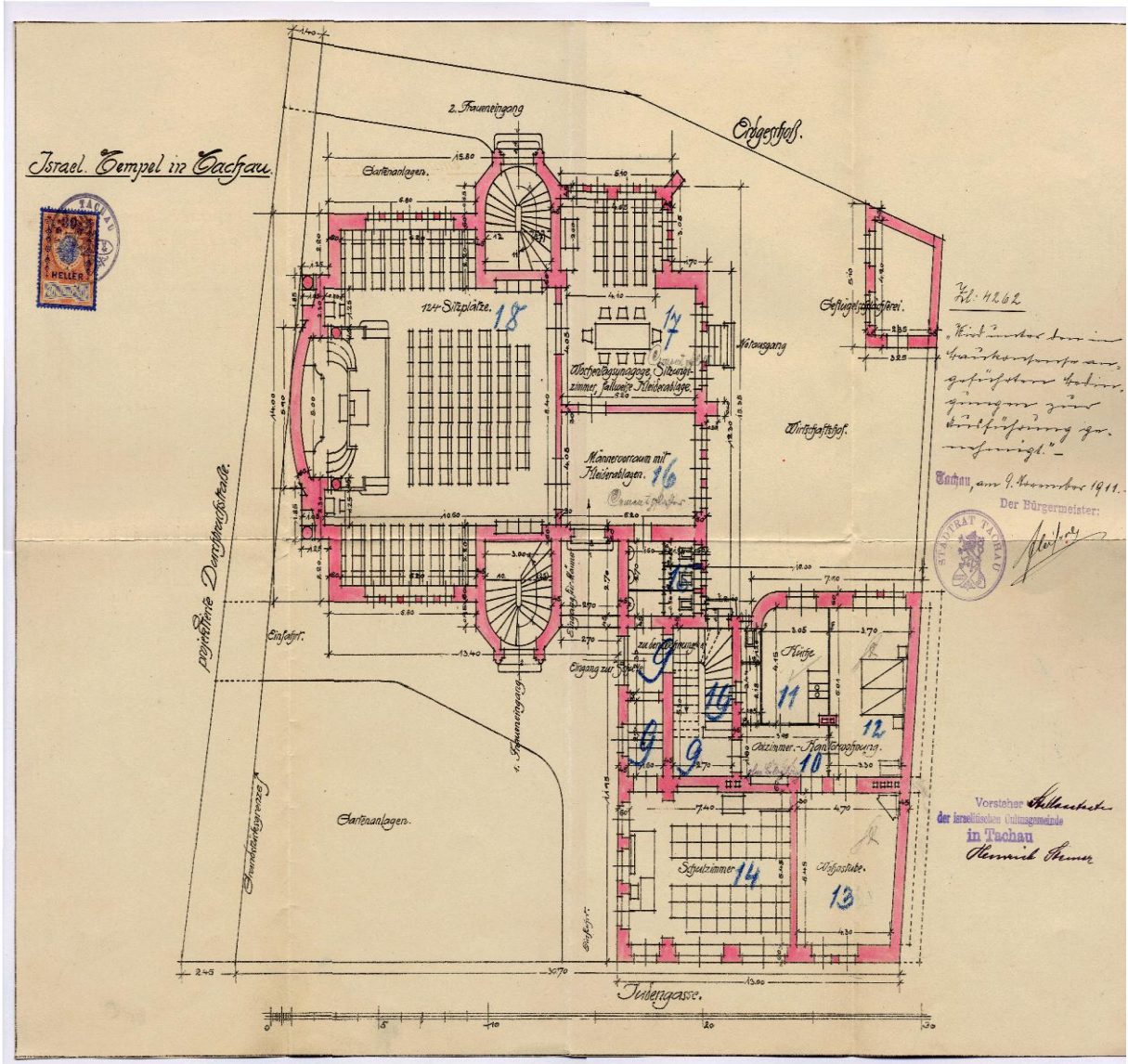
Alfréd Grotte (12. 1. 1872 Praha – 17. 6. 1943 Terezín) pocházel ze západočeské větve početného rodu. Praděd Nathan Grotte (nar. kolem 1760 ve Stráži) sloužil u hraběte Löwensteina v Boru. Jeho syn David měl 10 dětí. Nejstarším Davidovým synem byl Alfrédův otec Moritz, který se oženil s Bertou Mayerovou z Chodové Plané, kde se narodily čtyři starší děti. Zamožný obchodník Moritz se přestěhoval v r. 1869 do Prahy. Zde se narodil nejmladší Alfréd. Jeho nejstarší sestra Mathilda se provdala za Adolfa Neugebauera, továrníka v Tachově. V Tachově je jako továrník kolem r. 1900 hlášen také Alfrédův starší bratr Rudolf. Patrně vzal do Tachova také rodiče, neboť matka je na zdejším židovském hřbitově pohřbena (1907). Právě tyto tachovské vazby byly zřejmě důvodem, proč se Alfréd ujal projektu nové synagogy a sousedního rabínského domu. Vyrůstal v Praze, studoval však ve Vídni. Zde r. 1891 maturoval a v r. 1897 dokončil Techniku. Traduje se, že při přestavbě Maiselovy synagogy v Praze (1893-4) působil jako poradce. Po studiích pracoval jako projektant v Praze, Vídni a Lipsku, v Kielu a Poznani. Zde se mu již ženatému (1904) narodila dcera (1905) a později syn (1916). V Poznani působí rovněž jako pedagog a píše i odborné spisy. Začíná se také zajímat o židovské památky. To se projevilo i při stavbě tachovské synagogy. Pro její interiér využil části zařízení staré synagogy v Novém Sedlišti, které tak jako památku zachránil. Po 1. sv. válce se stěhuje do Vroclavi. Zde vyučuje na průmyslové stavební škole (do r. 1933), pořádá přednášky a píše odborné práce. V r. 1927 byl jmenován konzervátorem uměleckých památek ve Slezsku. Z jeho bohaté publikační činnosti je nutné připomenout dílo Typy německých, českých a polských synagog od 11. do počátku 19. století (1915). Jsou v ní popsány i některé synagogy z našeho regionu. Navíc tato publikace byla nově vydána, s českým překladem a obsáhlým pojednáním o životě a díle A. Grotteho, zásluhou tachovského muzea v r. 2013. 31. 8. 1942 byli Alfred (70let) a jeho žena Clara (60 let) odvezeni do Terezína, kde Alfred v červnu 1943 umírá. Jeho žena je na podzim 1944 zavražděna v Osvětimi. Osudy jejich dětí nejsou známy, lze jen doufat, že se zachránily emigrací.

Jedinými památkami na někdejší židovské obyvatelstvo Tachova, z nichž mnozí přispěli k rozvoji města, jeho průmyslu a obchodu je dnes rabínský dům se zahradou, starý a nový (dnes urnový háj) židovský hřbitov. V expozici Muzea českého lesa dochovaná mozaika z tachovské synagogy a v témže muzeu instalovaná pamětní deska se jmény 135 tachovských židů, kteří se stali obětí holocaustu.

Obr. 5: Poloha staré (fialově) a nové (modře) synagogy zakreslená do současného leteckého snímku
(R - rabinský dům, S - spořitelna) (<http://www.mapy.cz>)

Z projektu synagogy

Mozaika z podlahy synagogy – dnes v muzeu

Interiér synagogy – dobová fotografie

Interiér synagogy – vizualizace